

A nyelv térben és időben

Beszámoló a 32. Egyetemi Nyelvészeti Napok konferenciáról

Újvidék, 2024. október 15.

2024. október 15-én tartották meg a 32. *Egyetemi Nyelvészeti Napok* konferenciát a Vajdaság központjában, Újvidéken. Mint ahogy az a nevéből is sejthető, egy hosszú múltra visszatekintő szakmai fórumnak adott otthont ismételten az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara, a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék szervezésében. A konferencia címe: *A nyelv térben és időben*. Ahogy a felhívásban is olvasható volt, a szervezők a hagyományos megközelítések mellett a digitális térre mint a nyelvészeti kutatások egyik lehetséges terepére tekintenek.

A konferenciát Novák Anikó tanszékvezető köszöntő beszéde nyitotta meg, majd a szakmai program két plenáris előadással kezdődött. Hegedűs Rita *Pragmatikától vezérelt vagy pragmatikától terhelt szabályalkotás?* című előadása funkcionális megközelítésből kereste a választ arra a kérdésre, hogy a magyart idegen nyelvként tanulók számára hogyan tehetők könnyen elsajátíthatóvá azok a nyelvi egységek, amelyeket a formális grammatika eszközeivel nem lehet egyszerű szabályba foglalni. A gyakorlati rész a kötőmód oktatásának modelljén keresztül mutatta be, hogy a nyelvhasználati szabályok felől közelítve, azoknak a diskurzusban elfoglalt szerepükre való rámutatással, a pragmatika és a diskurzus közötti „életlen kategória”-val operálva hogy lehet hatékonytá tenni a nyelvtanulási folyamatot. Az előadó arra a kérdésre is választ keresett, hogy lehet-e kapcsolódási pontokat találni – és ha igen, hol és hogyan – a magyarul tanuló külföldiek számára készülő nyelvtanok és a számítógépes nyelvfeldolgozási modellek között.

A következő plenáris előadó Prószéky Gábor a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont főigazgatója szűkebb kutatási területéről, a nagy nyelvmodellekről és használati lehetőségeikről szólt. A *Gondolatok a nagy nyelvmodellek létrejöttéről és használati lehetőségeiről* című előadásának köszönhetően olyan nyelvtechnológiai fogalmakkal ismerkedhetett meg a hallgatóság mint például a transzformer architektúrák, az enkóderek és dekóderek. Ez utóbbiba tartoznak a GPT-k – az elnevezés az angol *Generative Pre-trained Transformer* rövidítése, mely az önálló tartalom (például szöveg) generálására alkalmas előzetesen nagy mennyiségű adaton tanított neurális hálózati architektúrát jelenti. Az előadó mások említése mellett bemutatta a Kutatóközpontban 2022 óta épülő, magyar fejlesztésű *PULI* nyelvmodellecsaládot is, valamint megtudhattuk, hogy mire használhatók a mindennapokban és a nyelvészeti kutatásokban ezek a nagy nyelvmodelleken alapuló alkalmazások, de nem rejtette véka alá azt sem, hogy milyen feladatokat nem tudnak még (jól) elvégezni.

A munka a plenáris előadások után két párhuzamos szekcióban folyt. A tematikus blokkok témái a következők voltak: nyelvi tájkép, nyelvtörténet, fonológia, kognitív nyelvészet, szociolingvisztikai és dialektológia, frazeológia és terminológia. Az aláb-

biakban – mivel a területi korlátok miatt mindegyikről nem lehetséges számot adni – a közel harminc előadásból kénytelen vagyok csak szemezgetni.

Az első szekció előadásai a nyelvi tájkép köré rendeződtek. A már hagyományosnak mondható leírások mellett itt is hangsúlyosan szerepelt a digitális tér mint lehetséges megvalósulási helyszín. A Nagyváradról érkezett Magyarai Sára azt mutatta be, hogy Temesvár multikulturalitása hogy mutatkozott meg a 2023-as Európa Kulturális Fővárosa programsorozat idején, hogy tükröződött mindez a tájképelemek fizikai megvalósulásaiban és hogy konstruálódott meg a digitális térben. Csiszár Barnabás a vajdasági Zentán végzett gyűjtését a korábbi kvantitatív feldolgozás után kvalitatív irányba bővítette, interjúiban a helyi lakosok vizuális nyelvhasználatára vonatkozó reflexióira is kíváncsi volt. Eredményei azt mutatják, hogy a magyar nyelv vitalitása ugyan erős a városban, viszont a magyar nyelvű tájképelemek elsősorban az alulról szerveződő szintereken vannak jelen. Huber Máté és Zentainé Kollár Andrea az iskolai nyelvi tájképnek egy budapesti olasz és magyar két tanítási nyelvű gimnáziumban megfigyelhető egységeit, és azoknak a nyelvtanulási folyamatban betöltött szerepét vizsgálták, külön figyelmet szentelve a digitális térben megvalósuló tájképelemeknek. Megállapításaik egybevágóak korábbi megfigyeléseikkel, miszerint a magyarországi középiskolák nem használják ki olyan mértékben az osztálytermi vizuális kommunikációban rejlő lehetőségeket, mint ahogy tehetnék.

Több kutató foglalkozott Szeged és környékének nyelvjárásával. A *Nyelvi vélekedések mintázatai Szegeden és környékén – Perceptuális dialektológiai vizsgálat* című projekt eredményeiről több előadásban számoltak be, más-más szempontból vizsgálva a nyelvhasználók ö-zésről alkotott képét. A többéves gyűjtő- és kutatómunka hamarosan befejező szakaszához érkezik, így a konferencián már az eredményekről adhattak számot a szegedi kutatók. Schirm Anita a pedagógusoknak a nyelvjárás használatáról tudatosan vállalt véleményét szembesítette az interjúk során tett kijelentéseikkel. Bemutatta, hogy milyen nyelvi ideológiák jeleit találta a tanárok megnyilatkozásaiban, akik ugyan a nyelvjárást pozitívan ítélték meg, de a velük készült interjúk más helyein már nemcsak a pozitív attitűd van jelen, hanem olyan nyelvi ideológiák is tetten érhetők, mint a standardizmus, a necesszizmus és elegantizmus vagy a mentalizmus és defektivizmus. Három előadás a Balástyán készült interjúk feldolgozásából született. Berente Anikó a tanulók, Németh Miklós a tanárok, Sinkovics Balázs pedig a szülők vélekedését vizsgálta az ö-zésről. Olyan kérdésekre keresték a választ, mint például a beszélők hogy viszonyulnak a helyi nyelvjáráshoz, szívesen használják-e, fészélyezi-e őket, esetleg határozottan kerülnek; mit gondolnak: fennmarad-e a helyi nyelvjárás vagy rövid időn belül eltűnik; beszélhet-e a tanár a tanórán nyelvjárásban vagy kerülnie kell ezt a nyelvváltozatot. Szintén az ö-zés áll Dobó Mónika attitűdvizsgálata középpontjában. A doktorjelölt által választott kutatási egység a család; egy szegedi família négy tagjával készített strukturált szociolingvisztikai interjút. A nyelvi életrajzok mellett az oktatás és a nyelvjárás kapcsolatát feltáró kérdésekre kapott válaszokat mutatta be.

Az idei konferencia több résztvevője visszatérő előadó, így Rosenberg Mátyás is, aki ismét egy a romanihoz kapcsolódó kérdést járt körül. A lexikográfiai műveket tárgyaló tudományos elemzések hiányát igyekezett csökkenteni egy tanulói szótár szócikkállományát vizsgáló kutatásával. Bemutatta, hogy milyen stratégiát követtek a szerkesztők az Usborne kiadó több más nyelven is kiadott a *Kezdők cigány nyelv-*

könyve címmel megjelent könyvének romanira való adaptálásánál. A szemantikai etimológiai, morfológiai és helyesírási szempontú áttekintés mellett részletesen szólt arról, hogy hogyan és milyen mértékben sikerült a romaniban lexikai egységként nem létező elemeket megjeleníteni a könyvben.

Egy-egy szókészleti elemet többen választottak témának. Katona Edit kognitív megközelítésű előadásának a *brutális*, Pásztor-Kicsi Mária etimológiai szempontú vizsgálatának a *tér* szó állt a középpontjában. Andrić Edit és Forgács Tamás frazeológiai témájú dolgozattal szerepelt. Az előbbi előadó a tulajdonnévi komponenseket tartalmazó magyar kifejezéseknek a szerbben fellelhető megfeleltetéseiről beszélt, míg az utóbbi a történeti szövegekben előforduló egységek azonosítási problémáit járta körül. Bemutatta az általa felállított szempontrendszert, melyek a metanyelvi utalásokat éppúgy figyelembe veszik, mint a szerkezetben fellelhető fogódzókat, s segítségükkel nemcsak a nyelvtörténeti (pót)kompetenciánkat bővíthetjük, hanem nagy bizonyossággal találhatjuk meg a maival nem megegyező frazeológiai egységeket is.

Meg kell említeni Vukov Raffai Éva előadását is, aki a *Termini* és az MTA oktatási terminológiai projektjének szerbiai munkálatairól számolt be. A magyar *Közoktatási Törvény* szövege alapján létrehozott digitális korpusz egy-egy tagjának szerb megfelelője sok esetben csak analitikus szerkezettel adható vissza, de az adaptálás során figyelembe kell venni a kifejezésekhez társuló társadalmi-nyelvi különbségeket is.

A testtartásigék kutatása is a konferenciasorozat visszatérő témái közé tartozik. Molnár Zsuzsanna, Oszkó Beatrix és Várnai Zsuzsa két előadása a szlovák nyelv 'áll' és 'ül' igéinek használatát mutatta be. Ezek a leírások összevetve a magyarra korábban elkészült azonos szempontú vizsgálat eredményeivel kirajzolják, hogy mely pontokon van egyezés, illetve miben különbözik a testtartásigék használata a két, földrajzi szomszédságban lévő nyelvben.

A konferencia résztvevői között Magyarországról, Szlovákiából, Romániából érkezett kollégák is voltak, valamint a tanszék oktatói mellett a Vajdaság több települése is képviseltette magát. Nemcsak tapasztalt kutatók vettek részt ezen a tudományos tanácskozáson, hanem lehetőséget kapott az ifjabb generáció is, akik fiatal koruk ellenére kiforrott szakmai munkáról tanúbizonyságot tevő előadásokat tartottak.

A korábbiakhoz hasonlóan az elhangzott előadások írott változatait a *Hungarológiai Közlemények* hasábjain olvashatjuk majd. A folyóirat számai természetesen megtalálhatók a digitális térben is.

Oszkó Beatrix